

લિયો ટોલ્સ્ટોય

(જન્મ : 9-9-1828, અવસરાન : 20-11-1910)

લિયો ટોલ્સ્ટોય મૂળે રશિયાના હતા, પણ એમના જીવન તેમજ સાહિત્યનો પ્રભાવ વિશ્વકક્ષાએ આદરપાત્ર બન્યો. નવલકથા, નવલિકા, નાટક તેમજ નિબંધક્ષેત્રે એમનું પ્રદાન મૂલ્યવાન રહ્યું. અનેકવિધ ધ સાહિત્યસ્વરૂપોમાં એમણે માતબર ખેડાણ કર્યું છે. ‘વો એન્ડ પીસ’, ‘અના કેરેનિના’, ‘એ કન્ફેશન’, ‘ધ કિન્ગડમ ઓફ ગોડ ઈજ વિધીન યુ’; એમની જગવિષ્યાત કૃતિઓ છે. ગુજરાતીમાં પણ ‘વોર એન્ડ પીસ’ના ચાર ભાગનો ‘યુદ્ધ અને શાંતિ’ નામે તેમજ ‘અના કેરેનિના’ના અનુવાદ થયા છે. એમના સમયના આ મહાન સર્જકના સાહિત્યનો અનુવાદ વિશ્વની અનેક ભાષાઓમાં થયો છે.

ગાંધીજી તેમજ માર્ટિન લ્યુથર કિંગ જેવી મહાન વ્યક્તિઓએ પણ ટોલ્સ્ટોયની પોતાના જીવન પર થયેલી અસરની નોંધ લીધી છે.

પાહોમ ચિંતામુક્ત-મોજીલું જીવન જીવતો ખેતમજૂર છે. પોતાની પત્ની સાથે આનંદ-કિલ્વોલથી જિંદગી જીવે છે. દિલથી કામ કરે, સુખેથી રોટલો ખાય અને આનંદથી ઊંઘી જાણે છે. કોઈ કાળ ચોઘારિયે તેના ચિત્તમાં શેતાન પેઠો ને તેને જમીનદાર બનવાની લહાય ઉપડી. ધીરેધીરે તે શ્રમિકમાંથી કૃષક અને અંતે જમીનદાર પણ બન્યો - બસ અદમ્ય તૃષ્ણાનો કીડો પેઠો. સુંદર મકાન, ઉત્તમ રાચરચીલું અને પુષ્ણ પૈસા મળ્યાં, પણ જીવને જંપ વળ્યો નહીં. હજુ વધારે જમીન, અઢળક પૈસો અને મબલખ સુખની આકંક્ષા અને ઘેલણાએ તેને મોટો-અતિ મોટો જમીનદાર બનવાની કમત સૂજી. તેનાં ઊંઘ-આનંદ વેરણ થયાં ને સુખ-શાંતિ-સંતોષ ગાયબ થયાં અને અંતે તૃષ્ણાનો જ નહિ, તેના જીવનનો કરૂણ અંત આવ્યો. સંયમ-સંતોષ અને વિવેક શીખવતી સિદ્ધ-પ્રસિદ્ધ રશિયન સાહિત્ય સ્વામી ટોલ્સ્ટોયની જગપ્રસિદ્ધ વાર્તાની કલાત્મક ગુંથણી સદાકાળ ખુશભો પ્રેરે તેવી છે.

મહાન રશિયન સાહિત્યકાર ટોલ્સ્ટોયે લખેલી આ વાર્તા પરથી સુરતની જીવનભારતી શાળાના આચાર્ય ધીરુભાઈ દોશીએ આ પાઠ તૈયાર કર્યો છે.

‘અરે! ભગવાન મારું તો કંઈ જીવન છે? બસ, દરરોજ સવારથી સાંજ સુધી જમીન બેડ્યા કરવાની! મારી પાસે માલિકીની થોડી જમીન હોય તો કેવું સારું! પણ મારા જેવા મજૂરના ભાગ્યમાં બેડૂત થવાનું ક્યાંથી હોય?’ કહીને પાહોમ નામના ખેતમજૂરે નિસાસો નાખ્યો.

પાહોમ એક જમીનદારને ત્યાં ખેતમજૂર તરીકે રહેતો હતો. પતિપત્ની બંને મજૂરી કરે. કામ વિના એમને ચેન પડે નહિ. કામ કરે એટલે એવો થાક લાગે કે રાતે ઘસઘસાટ ઊંઘી જાય. કામ કરે તેથી ભૂખ પણ સારી લાગે. શરીર પણ બનેનાં સશક્ત. મજૂરી પૂરતી મળતી, તેથી ખાય, પીએ ને લહેરથી રહે. છતાં એકવાર એનાથી ઉપર મુજબ નિસાસો નખાઈ ગયો.

એને મનમાં થયું : ‘જમીન મળે તો હું પણ બેડૂત બનું, મોટો બેડૂત બનું, જમીનદાર બનું. બસ, પછી લીલાલહેર. કામ ઓછું ને આરામ વધારે. શ્રમ ઓછો ને સંપત્તિ વધારે. મજૂરો પાસે કામ કરાવું ને હું મોજ કરું.’ એનામાં રહેલા શયતાને એને એશ-આરામના આવા વિચારો કરતો કરી દીધો અને પછી તો એ લહેરથી જીવતા આદમીની ઊંઘ પણ ઓછી થઈ ગઈ.

એના જમીનદાર ખૂબ ભલા હતા. એને કોઈ સંતાન ન હતું, કોઈ વારસદાર નહોતો, તેથી એણે તદ્દન ઓછી ટિંમતે પોતાના મજૂરોને જ બધી જમીન વેચાતી આપી દીધી. પાહોમે પણ પાંચ એકર જમીન ખરીદી. હવે એ મજૂર મટીને બેડૂત બની ગયો.

એણે મજૂર પાસે જમીન ખેડાવી, સારું બિયારણ વાવ્યું. ઈશ્વરકૃપાથી વરસાદ થયો. ખેતરમાં લહેરાતો મોલ જોઈને પતિ-પત્ની બંને ખુશ ખુશ થઈ ગયાં, પછી તો દર વરસે સારો પાક થતો ગયો. ધીમે ધીમે એણે પોતાનું મકાન બનાવ્યું, સારી ઘરવખરી વસાવી. એની પાસે થોડા પૈસા પણ થયા આમ છતાં એને સંતોષ ન થયો.

એકવાર એણે એની પત્નીને કહ્યું : ‘આપણી પાસે પાંચ જ એકર જમીન છે. આટલી ઓછી જમીનથી તો કંઈ વળતું નથી. આપણે આનાથી વધારે જમીન મેળવવા પ્રયત્ન કરીએ તો?’ પત્નીને પણ એની વાત ગમી ગઈ, તેથી એણે પણ કહ્યું : ‘હા, વાત તો ખરી, પણ વધારે જમીન મેળવવી શી રીતે?’

ત્યાં તો એક દિવસ પાહોમને કાને વાત આવી : ‘વોળ્ગા નદીના કિનારે એવી ફળદુપ જમીન છે કે જેમાં ઓછી મહેનતે ને ઓછા ખાતરે બહુ સારો પાક થાય છે. વરસાદ પડવા પછી ઘઉં ઓરી દીધા કે જમીનના બેજથી જ ઊંચોગિંયો ઘઉંનો મોલ ઊગવા માંડે છે. વળી, એ જમીનની કિંમત તો નહિ જેવી છે.’

પાહોમે અહીંની જમીન વેચી નાખી. જે પૈસા મળ્યા તે લઈને એ કુટુંબ સાથે વોળ્ગાના કિનારે ઉપયો. પચાસ એકર જમીન ખરીદીને એણે ત્યાં જ વસવાટ કર્યો. થોડાં ઠોર પણ ખરીદાં. કસદાર જમીન ને દુધાળાં ઢોરને કારણો એ શ્રીમંત બેદૂત બની ગયો. એની સુખસમૃદ્ધિ દિન-પ્રતિદિન વધતી ગઈ, વધતી ગઈ. મજૂરો પાસેથી કામ લેવાનું, તેથી નવરાશનો પાર નહિ. આવી સારી સ્થિતિથી પણ એને સંતોષ ન થયો. નવરાં બેઠાં એને સતત વિચારો આવ્યા કરે : ‘હજુ આના કરતાં વધારે જમીન મળે તો? પછી તો મોટો જમીનદાર ગણાઈશ. મારી પાસે અનેક મજૂરો ને નોકરો કામ કરતા હશે.’

જમીનદાર થવાની લાયમાં ને લાયમાં એનાં આનંદ ને ઊંઘ હરામ થઈ ગયાં. સાચું સુખ સંતોષમાં છે એ વાત એ ભૂલી ગયો.

એકવાર એક મુસાફર એને ત્યાં પાડી પીવા આવ્યો. એની સાથે થોડી વાતચીત થઈ, તે દ્વારા જાણવા મળ્યું : ‘અહીંથી અઠીસો કિલોમીટર દૂર વિશાળ સ્ટેપીઝ પ્રદેશ છે. ત્યાં બશ્કીર લોકો રહે છે. સ્વભાવે તેઓ બહુ સરળ છે. એમની પાસે એટલી બધી જમીન છે કે નાની એવી બેઠથી પણ ખુશ થઈને તેઓ પાણીના મૂલે જમીનને વેચી દે છે. એ મુસાફર ત્યાં વસવાટ કરવા જતો હતો.’

પાહોમને વિચાર આવ્યો : ‘હું પણ ત્યાં શા માટે ન જાઉં? આ પચાસ એકર જમીન મારા માટે પૂરતી ન ગણાય. પાંચસો એકર જમીન તો ત્યાં સહેલાઈથી મેળવી શકીશ.’

પાહોમે પત્નીને વાત કરી : ‘જો સાંભળ, હું વોળ્ગા નદીની દક્ષિણે બસોએક કિલોમીટર દૂર થોડી દ્વારા જવાનો છું. ત્યાંથી પચાસેક કિલોમીટરના અંતરે સ્ટેપીઝ પ્રદેશ છે. ત્યાં રહેતા બશ્કીર લોકો મફતના ભાવે જમીન આપે છે. હું તપાસ કરી આવું. તું ઘરની સંભાળ રાખજે.’

પાહોમ એક હજાર રૂબલ લઈને એના નોકર સાથે નીકળી પડ્યો. થોડીમાં લાંબો પ્રવાસ કરીને નદીકાંઠે આવેલા શહેરમાં બંને પહોંચ્યા. પેલા મુસાફરે સૂચવ્યા પ્રમાણે ત્યાં બેટ આપવા માટે મનગમતી વસ્તુઓ ખરીદી અને ત્યારબાદ એક દિવસ સતત ચાલ્યા પછી બંને ત્યાં પહોંચ્યી ગયા.

આ પ્રદેશમાં બશ્કીર લોકો નદીકિનારે તંબૂ બાંધીને રહેતા હતા. તેઓ ભારે મોજીલા હતા. ચાર મહિના કશું કામ ન કરે, માત્ર મોજ કરે.

પાહોમને જોતાં જ બશ્કીર લોકો તંબૂમાંથી બહાર નીકળીને એની આસપાસ વીંટળાઈ વણ્ણા. સૌઅં જાણી લીધું કે નવા ગ્રાહક આવ્યા છે. એને તંબૂમાં લઈ જઈને એનું સ્વાગત કર્યું. પાહોમ તો આગતાસ્વાગતાથી ખુશ થઈ ગયો.

થોડીવારમાં જ્યારે એમનો નાયક આવ્યો ત્યારે નાયક તરીકે એનો પરિયય આપવામાં આવ્યો.

પાહોમે અભિવાદન કર્યું અને એણે આણોલી સર્વ બક્ષિસ એને બેટ ધરી.

નાયકે ખુશ થઈને કહ્યું : “તમારો બેટસોગાદથી અમે ખૂબ રાજુ થયા છીએ. તમે જમીન માટે આવ્યા છો ને? તમારે જોઈએ તેટલી જમીન તમે લઈ શકો છો.”

‘મારે શી કિંમત આપવાની છે?’

‘અમારો ભાવ હુમેશાં એક જ હોય છે : દિવસના હજાર રૂબલ.’

પાહોમ સમજ્યો નહિ. એણે પૂછ્યું : ‘દિવસના હજાર રૂબલ? જમીનનું આવું માપ કેવું? એમાં મને કેટલા એકર જમીન મળશે?’

‘અમે જમીન માપીને આપતા નથી. ચારે બાજુ ફરતાં ફરતાં પગે ચાલીને એક દિવસમાં તમે જેટલી જમીન આવરી શકો તેટલી બધીય જમીન તમારી માલિકીની ગણાય.’

પાહોમ આશ્રય થયું : ‘એક દિવસમાં તો ઘણી બધી જમીન આવરી લેવાય !

નાયક હસ્યો. “હા, ખરી વાત છે. એ બધી જમીન તમારી. પણ એક શરત છે : જે સ્થળેથી તમે ચાલવા માંડો તે જ સ્થળે સાંજે પાછા પહોંચ્યી જવું જોઈએ. આ શરતનું પાલન ન થાય તો તમારા રૂબલ જાય.”

પાહોમને તો આ શરત ગમી ગઈ.

પાહોમ એના ઉતારે ગયો. રાતના એને પૂરી ઊંઘ ન આવી, કારણ કે એને પાર વગરની જમીનના માલિક થવાના વિચારો આવ્યા કર્યા. જ્યાં વહેલી સવારે એકાદ જોકું આવ્યું, ત્યાં તો બૂમ પડી : “પાહોમભાઈ, ઉઠો !”

સૂર્યાદ્ય થાય એ પૂર્વ બશકીરો સાથે નીકળી જવાનું હતું. પાહોમ પણ કોદાળી લઈને બશકીરે આણેલા ઘોડા પર સવાર થઈ ગયો. એક ટેકરીની સામે નજર ન પહોંચે એવંતું મોટું મેદાન હતું. સૌ ત્યાં પહોંચ્યા.

નાયકે પાહોમની પાસે આવીને કહ્યું : “જુઓ, સામે દેખાય છે તે જમીન. આમાંથી તમારે જેટલી જોઈએ તેટલી સાંજ સુધીમાં મેળવી શકશો.” પછી માથેથી પોતાની ઊંઘી ટોપી ઉતારીને નિશાન મૂક્યું અને જણાવ્યું : “અહીંથી તમારે ચાલવાનું છે. તમારે જોઈએ તેટલી જમીન મેળવવા જમણા હાથ તરફથી કે ડાબા હાથ તરફથી વળીને સૂર્યાસ્ત થયા પહેલાં અહીં પાછા આવી જવાનું છે.”

પાહોમની આંખો આનંદથી પ્રકાશી ઉઠી. હથેળી જેવી સપાટ ને સરસ એ જમીન હતી. પાહોમે ખીસામાંથી એક હજાર રૂબલ કાઢીને ટોપી પર મૂક્યા.

પાહોમે ઉપર પહેરેલો લાંબો કોટ ઉતારી નાખ્યો, કમરનો પછો ઢીલો કરીને પેટ નીચે રાખ્યો, ને ફરીથી સખત બાંધ્યો. એણે ખીસામાં નાસ્તો મૂક્યો ને રોટલા તથા શાકની નાની પોટલી ખબે બાંધી. એણે કમર પર પાણીની નાની બેંગ પછો સાથે ભરાવી દીધી. હાથમાં કોદાળી લઈને એ ચાલવા તૈયાર થયો. એને લાગ્યું કે સામે પડેલી વિશાળ જમીન પોતાને બોલાવી રહી છે. ‘આજથી આ આટલી બધી જમીન મારી !’ આ વિચારે એના હરખનો પાર ન રહ્યો. કઈ બાજુથી ચાલવાનું શરૂ કરવું એ વિચારમાં જ થોડો સમય પસાર થઈ ગયો. છેવટે વિચાર્યું : ‘કંઈ નહિ, ઉગતા સૂર્યની દિશામાં જ ચાલિશ.’ સૂર્યનારાયણો આકાશને અજવાળી મૂક્યું કે તરત જ એણે ચાલવાનું શરૂ કર્યું.

બેએક ડિલોમીટર ચાલીને એણે કોદાળીથી નાનો ખાડો કર્યો અને એના પર ઘાસની ઢગલીનું નિશાન મૂક્યું. થોડે દૂર જઈને પાછું બીજું નિશાન કર્યું. એમ થોડેથોડે અંતરે એ નિશાન મૂકતો ગયો ને વધુ ને વધુ અંતર કાપતો ગયો.

પાછળ જોયું તો સૂર્યના પ્રકાશમાં પેલી ટેકરી જરા દૂર, પણ સ્પષ્ટ વરતાતી હતી. પાહોમને લાગ્યું : ‘હું હજુ તો માત્ર પંદરેક ડિલોમીટર ચાલ્યો છું.’ થોડી ગરમી લાગવા માંડી એટલે એણે જાકીટ ઉતારીને ખબે મૂકી દીધું અને પાછું સીધા જ ચાલવા માંડ્યું.

એણે આકાશમાં જોયું તો સૂર્ય ટીકટીક ઊંચે આવી ગયો હતો. થોડી વાર એ થોખ્યો, નાસ્તો કર્યો ને પાણી પીધું અને પાછું ચાલવા માંડ્યું. એને થયું કે જો આરામ લેવા રહીશ તો આટલી સારી જમીન હાથમાંથી સરી જશે. તેથી થોડી વધુ ઝડપથી એણે ચાલવા માંડ્યું :

ફરી વાર પાછળ જોયું તો ટેકરીથી એ ઘણો દૂર આવી ગયો હતો. ટેકરી ખૂબ ઝાંખી લાગતી હતી. ત્યાં ઉભેલા માણસો કીડી જેવા જણાતા હતા.

હવે એને ચાલતાં પરસેવો વળતો હતો, થાકની અસર વરતાતી હતી, વારેવારે તરસ પણ લાગતી હતી. છતાં જમણી તરફ પણ એ સારું એવું ચાલ્યો. કક્કણે ખૂબ લાગતી હતી, તેથી ત્યાં રોકાઈને ઉતાવળથી રોટલો ને શાક ખાધાં. આંખમાં ઊંઘની અસર જણાવા લાગી. ‘અત્યારે થોડી તકલીફ પડશે, પણ કાયમનું સુખ થઈ જશે ને?’ એમ વિચારીને પૂરો આરામ લીધા વિના એણે તો ચાલવા જ માંડ્યું. સમય તો પસાર થઈ રહ્યો હતો, છતાં આસપાસની જમીન એને હૈયે વળગી રહી હતી. પણ હવે એને પાછા ફર્યા વિના ચાલે એમ ન હતું. સૂર્ય આકાશમાં પશ્ચિમ તરફ અર્ધો નીચે ઉત્તરી રહ્યો હતો અને અંતર વધારે કાપવાનું હતું.

‘મૂળ જગ્યાએ પાછા નહીં પહોંચાય તો શું થશે?’ એને ધ્રાસકો પડ્યો. એનો શ્વાસોચ્છ્વાસ વધી ગયો. એણે દોડવા માંડ્યું. પરસેવાથી એ રેબજેબ થઈ ગયો. તરસથી એનું મોં સુકાવા લાગ્યું. ‘હવે હું મરી જઈશ તો ? પણ મારે મોતથી ડર્યા વિના પૂરી તાકાતથી દોડવું જાઈએ. લોકો મને મૂર્ખ કહેશે અને મારા રૂબલ જશે એ જુદા.’ આવા વિચારો એને આવ્યા કરતા હતા. દૂર ઉભેલા નાયકે બૂમ પાડી : ‘પાહોમ, જલદી દોડો. હમણાં સૂર્યાસ્ત થઈ જશે. નિશાન હવે હાથવેંતમાં જ છે.’ આ સાંભળીને એ ઉત્સાહિત બન્યો. ટોપી તદ્દન નજીક છે

એવો ભાસ થયો, પણ હવે એનાથી દોડાતું ન હતું. એ ખૂબ થાકી ગયો હતો. પાછા વિચારો આવ્યા : ‘અરે, મેં આટલી બધી જમીન મેળવવાનો લોભ રાખીને ભારે ભૂલ કરી છે. હું એ ભોગવવા રહી શકવાનો નથી. હું મૂળ સ્થાને કોઈ રીતે નહિ પહોંચી શકું. મારો સઘળો પરિશ્રમ એળે જશે.’

સામે સૂર્ય પણ્ણમની ક્ષિતિજમાં પહોંચી ગયો હતો. લોકો ને નાયક એને જલદી પહોંચી જવા બૂમ પાડતા હતા. એને આંખે અંધારાં આવતાં હતાં, એના પગ લથડતા હતા, ચાલવા જેટલી પણ શક્તિ એનામાં નહોતી રહી. છતાં એ પરાણોપરાણો ચાલવા લાગ્યો. આખરે એ પડી ગયો, પરંતુ એનો હાથ સીધો ટોપી પર જ પડ્યો.

નાયક બોલી ઉઠ્યો : ‘શાબાશ! બહાદુર પુરુષ, તેં ઘણી જમીન મેળવી લીધી.’

પાહોમનો નોકર દોડ્યો. એને ઉભો કરવા એણે પ્રયત્નો કર્યા, પણ એનાથી ઉભા થઈ શકાય એમ ન હતું. એની સામે જોયું તો એના મૌંમાથી લોહી વહેતું હતું. એના શરીરમાં યેતન ન હતું.

નોકરે કોદાળી લઈને કબર ખોદી. એને એમાં સુવાડી દેવામાં આવ્યો. માથાથી પગ સુધીની લંબાઈની માત્રા છ ફૂટ જમીનની જ એને જરૂર હતી!

શબ્દ-સમજૂતી

નિસાસો નાખવો દુઃખ કે નાસીપાસીની આહ નાખવી બિયારણ અનેક બીજનો સમૂહ, વાવવા માટેનાં બીજ ધરવખરી ઘરને લગતો સરસામાન, રાચરચીલું વોલ્ગા રશિયાની એક નદી લાય તીવ્ર જંખના રૂબલ રશિયાનો રૂપિયા જેવો સિક્કો નાયક આગેવાન, સરદાર અભિવાદન નમસ્કાર જાકીટ (અં.) એક પ્રકારનું પહેરવાનું વખ્ત પ્રાસ્કો ફાળ એળે જવું નકામું જવું ક્ષિતિજ પૃથ્વી અને આકાશ જ્યાં મળતાં દેખાય તે કલિપત રેખા

રૂઢિપ્રયોગ

આંખે અંધારાં આવવાં તમ્મર આવવાથી ન દેખાવું ચેન ન પડવું સુખ કે આરામ ન લાગવો, નિરાંત ન હોવી ઊંઘ હરામ થવી જવી ઊંઘ જતી રહેવી, ચિંતાને લીધે ઊંઘ ન આવવી પાણીના મૂવે સાવ સસ્તા ભાવે હૈયે વળગવું ખૂબ આકર્ષણ હોવું

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) પાહોમે શો નિસાસો નાખ્યો ?
- (2) પાહોમ મજૂર મટીને ખેડૂત શી રીતે થયો ?
- (3) પાહોમ વોલ્ગાના કિનારે શા માટે ગયો ?
- (4) જમીનદાર થવાની લ્હાયમાં પાહોમ શું ભૂલી ગયો ?
- (5) નાયકે પાહોમ આગળ કઈ શરત મૂકી ?

2. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો ગ્રાણ-ચાર વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) ખેતમજૂર તરીકે પાહોમનું જીવન કેવું હતું ?
- (2) જમીનદાર બન્યા છતાં એને સંતોષ કેમ ન થયો ?
- (3) પાઠના આધારે બશકીર લોકો વિશે ટૂંકી નોંધ લખો.
- (4) સ્ટેપીઝ પ્રદેશમાં પાહોમને કઈ શરતે જમીન મળતી હતી ?
- (5) શક્ય એટલી વધુ જમીન મેળવવા પાહોમે કેવો પુરુષાર્થ કર્યો ?

3. નીચેના પ્રશ્નનો સવિસ્તર ઉત્તર લખો :

‘માથાથી પગ સુધી લંબાઈની માત્રા છ ફૂટ જમીનની જ એને જરૂર હતી!’ આ વાક્ય સમજાવો.

વિદ્યાર્થીપ્રવૃત્તિ

- ટોલ્સ્ટોયની અનૂદિત વાર્તાઓ મેળવીને વાંચો.
- ટોલ્સ્ટોયની ગાંધીજી ઉપર થયેલી અસર વિશે માહિતી મેળવો.
- પાહોમ વિશેની એકોકિત તૈયારી કરી બજવો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

નીચેનાં વાક્યો વાંચો :

- ‘પતિપત્ની બંને મજૂરી કરે. કામ વિના એમને ચેન પડે નાહિ. કામ કરે એટલે એવો થાક લાગે કે રાતે ઘસઘસાટ ઊંઘી જાય. કામ કરે તેની ભૂખ પણ સારી લાગે. શરીર પણ બંનેનાં સશક્ત. મજૂરી પૂરતી મળતી, તેથી ખાય, પીએ ને લહેર કરે...’

- જેમ માળાના મણાકા, કુમમાં દોરા(સૂત્ર)થી બેરવેલા હોય ને માળા સુંદર લાગે એમ એક વાક્યથી બીજું વાક્ય અર્થ-ભાવના સૂત્રથી કેવા બંધાયેલા છે તે જુઓ. સરળ ભાષા, સદી કરી. છેલ્લા વાક્યમાં ઓછા શાબ્દો ને માત્ર કિયાપદ્ધારી કેવું કામ લેખકે લીધું છે ?- ‘ખાય, પીએ ને લહેર કરે...’ તરત સમજાઈ જાય એવું સરળ, સ્પષ્ટ લખાણ લખવું અધરું નથી. તમે પણ આવી રીતે તમારા વિચારો વ્યક્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરો. તમારા શિક્ષકનું માર્ગદર્શન લો.

શિક્ષકપ્રવૃત્તિ

- ‘સંતોષમાં સુખ છે.’ - એમ માનવાથી વ્યક્તિનો વિકાસ વધે કે ધારે ? - વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે સંવાદ ગોઠવી શકાય.
- ભौતિક વિકાસ અને આંતરિક મુખ વિશેની અન્ય વાર્તાઓ વિદ્યાર્થીઓને કહી શકાય.
- ઇન્ટરનેટ દ્વારા ટોલ્સ્ટોય વિશે તેમજ એમની કૃતિઓ વિશે વિશેષ માહિતી મેળવવા વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરણા આપવી.

નિબંધ :

કોઈ એક વિષય પર મુદ્દાસર અને કમબદ્ધ રીતે માહિતી આપવી અનું નામ નિબંધ. સૂચવેલ વિષય પરનાં વાક્યોને અલગ અલગ મુદ્દાઓમાં વિભાજિત કરવા. ત્યાર બાદ તેને કમશઃ ગોઠવવા. વચ્ચે વચ્ચે જે-તે વાત - વિચારને ઉપસાવવા માટે અન્ય જાણીતી પંક્તિઓ, જાણીતાં અવતરણો વગેરેને પણ મૂકી શકાય. એનાથી નિબંધ વધુ સારો બનશે. વાંચનારને પણ મજા પડશે.

નિબંધલેખન કરવું એ અધ્યરું કામ નથી. પણ હા, તે મહાવરો માણી લેતું કામ છે. થોડા નિબંધના નમૂનાઓનું વાંચન કરવાથી ધીરે ધીરે ફાવટ આવતી જાય છે. પરીક્ષામાં પુછાયેલા નિબંધના વિષયથી મોટે ભાગે તમે પરિચિત હો છો. આ પરિચિત વિષય ઉપર થોડો વિચાર કરવાથી તે વિષય ઉપર વાક્યો તૈયાર થાય છે. હવે મુદ્દાના વિષય પ્રમાણે કમશઃ ગોઠવવાનાં અને વચ્ચે વચ્ચે તેને પૂરક (Supproted) - અવતરણો પંક્તિઓને ગોઠવવાથી નિબંધ તૈયાર થશે.

આપણે નિબંધલેખન સમયે કેવી કેવી કાળજ રાખવી તે વિશે થોડી જાણકારી મેળવીએ :

(1) લખતી વખતે વાક્યો અતિશય લાંબાં ન બને તેવી કાળજ રાખવી.

(2) વાક્યો સ્પષ્ટ રીતે પોતાનો અર્થ રજૂ કરે તેવાં શુદ્ધ રીતે લખાયેલાં હોવાં જોઈએ.

‘દિવાળી તહેવાર રાજ ગણાય છે.’ આ વાક્યને ‘દિવાળી એ તહેવારોનો રાજ ગણાય છે.’ એમ લખવાથી સ્પષ્ટ લખ્યું ગણાય. ‘ગાળીને પાણી હંમેશાં પીવું જોઈએ.’- આ વાક્યનાં પદોનો કમ બરાબર નથી. ‘પાણી હંમેશાં ગાળીને પીવું જોઈએ.’- આ પ્રમાણે લખવાથી તે બરાબર લખાયું કહેવાય.

(3) લખાણમાં પરિચ્છેદો (ફકરાઓ) હોવા જોઈએ. તે અતિશય લાંબા પણ ન હોવા જોઈએ.

(4) વિરામચિહ્નોનો સમજપૂર્વક ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

(5) વિભક્તિના પ્રત્યયો જે-તે શબ્દની સાથે જોડીને લખવા જોઈએ. ‘કસરત કરવાથી શરીરની તંદુરસ્તીમાં વધારો થાય છે.’

આ વાક્યમાં રહેલા પ્રત્યયો થી, ની અને માં તેની આગળના પદ સાથે જોડીને લખવા જોઈએ.

‘કસરત કરવાથી શરીરની તંદુરસ્તીમાં વધારો થાય છે.’

(6) કાગળમાં યોગ્ય હાંસિયો રાખવો અને દરેક પરિછેદની શરૂઆતમાં એકાદ ઈંચ જેટલી જગ્યા મૂકીને લખવાનું રાખવું જોઈએ.

(7) નિબંધનું શીર્ષક અને નિબંધના મુદ્દાઓ થોડા મોટા અક્ષરે લખવા.

(8) આખો નિબંધ લખાઈ ગયા પણ એક વખત તેને વાંચી જવો. જેનાથી તેમાં રહી ગયેલી નાની-મોટી ક્ષતિઓ સુધારી શકાય છે.

(9) નિબંધમાં વચ્ચે વચ્ચે યોગ્ય જગ્યાએ વિષયને બંધબેસતી કાવ્યપંક્તિઓ, શ્લોકો, કહેવતો, ઉક્તિઓ વગેરે અન્ય ભાષાની મૂકી શકાય છે.

સંક્ષેપીકરણ :

સંક્ષેપીકરણ એટલે ટૂંકાણ. લેખનમાં જે વાત લંબાણથી કહેવાઈ હોય તેને ટૂંકાણમાં, પોતાના શરૂઆતમાં પણ સચોટ રીતે લખવી એટલે સંક્ષેપ કર્યો કહેવાય.

કોઈ લખાણનો સંક્ષેપ કરવા માટે આ મુદ્દાઓ ધ્યાન લેવા :

- લખાણને ગ્રાણ-ચાર વખત ધ્યાનથી વાંચી જવું.
- લખાણમાં કોઈ શરૂઆતનું પુનરાવર્તન થતું હોય કે કોઈ શરૂ માટે શરૂઆતમૂહ વપરાયો હોય તો તેને દૂર કરવો. શક્ય હોય તો બે-ગ્રાણ લીટીઓ સાંકળીને તેને એક વાક્યમાં સમાવવા પ્રયત્ન કરવો.

દા.ત., ‘મહારાજા પોતાને પચાસ વર્ષ પૂરાં થયાનો ઉત્સવ ઊજવી રહ્યા હતા. તેમણે સગાં-વહાલાં અને ગ્રામજનોને આ કાર્યક્રમમાં સહભાગી બનાવ્યાં હતાં.’

આ વાક્યોનો સંક્ષેપ આ પ્રમાણે કરી શકાય :

‘મહારાજાએ પોતાના સુવર્ણમહોત્સવમાં સગાં-વહાલાં અને ગ્રામજનોને આમંત્ર્યાં હતાં.’

- સંક્ષેપ કરતી વખતે મૂળ લખાણનો વિચાર જળવાઈ રહેવો જોઈએ.
- સંક્ષેપ લગભગ મૂળ લખાણના ગ્રીજા ભાગ જેટલો થવો જોઈએ.
- લખાણની ભાષા સાદ્દી, સરળ અને સચોટ હોવી જોઈએ.
- સંક્ષેપને યોગ્ય શીર્ષક આપવું જોઈએ.

અહીં ઉદાહરણો દ્વારા આપણે સંક્ષેપીકરણ સમજીએ :

(1) ‘જાડ ઉપર સરસ ફળ ઊગેલાં જોઈ લોભી માણસ એ ફળ તોડે છે. ઉપર ચડવાનું શક્ય ન હોય અથવા એટલી મહેનત પણ કરવી ન હોય, તો ફળ તરફ તાકીને લોભી માણસ પથ્થર ફેંકે છે. વૃક્ષ આવા માણસ ઉપર પણ કોથ કર્યા વગર એને પોતાનું ફળ આપી છૂટે છે. ખરેખર, આ વૃક્ષો જ પૂરાં પરોપકારી છે. એમને ધન્ય છે. હે મારા મન! તને માણસનો દેહ મળ્યો એ વર્થ છે. વૃક્ષ જેટલી પણ ભલાઈ તું બતાવતો નથી.’

આ ગદ્યખંડનો સંક્ષેપ આ મુજબ થઈ શકે :

- કાકા કાલેલકર

‘વૃક્ષ પોતાને પથ્થર મારનારને પણ હસીને પોતાનું ફળ આપી દે છે, પણ મનુષ્ય પોતાના જીવનમાં વૃક્ષ જેટલો પરોપકારી થઈ શકતો નથી.’

શીર્ષક - પરોપકાર

(2) ગામનાં બાળકો, ગામનાં આંગણાં, ગામની શેરીઓ, ગામનાં કૂવા-તળાવ કે જાજરૂને હું જ્યારે ગંદાં જોઉં છું ત્યારે મને એમ થાય છે કે હજુ આપણે સ્વચ્છતાના પ્રાથમિક સંસ્કારો પણ દઢ નથી કર્યા. એને લીધે જ આપણું આરોગ્ય ખોરવાઈ ગયું છે, અનેક ચેપી રોગોનો ફેલાવો થાય છે, આપણી પ્રગતિમાં પણ અનેક અંતરાયો આવે છે. અલબંત, આમાં આપણી ગરીબી બહુ મોટો ભાગ ભજવે છે, પણ મારું તો એવું દઢ માનવું છે કે સતત સ્વચ્છતાના સંસ્કારોની કેળવણી કર્યા કરવી એ જ અનો સાચો ઉકેલ છે. જો સ્વચ્છતાના સંસ્કારો દઢ થઈ જશે તો માણસ જ સ્થિતિમાં હશે એમાં પણ સ્વચ્છતા સાચવવાનો પ્રયત્ન કરશે.

- બબલભાઈ મહેતા

સંક્ષેપીકરણ :

ગામડામાં લોકો પોતાની સ્વતંત્ર કે જાહેર વસ્તુઓ કે સ્થળોને ચોખ્ખાં રાખતાં નથી. એને કારણે જ ગામડામાં રોગોનું પ્રમાણ વધે છે. માણસો ભલે ગરીબ હોય પણ પોતાની સ્વચ્છતા સાચવશે તો આપણી પ્રગતિ ચોક્કસ થશે.

અહીં આપણે ગુજરાતીમાં આપેલ ગદ્યખંડમાં સંક્ષેપ કરવા માટેનાં પગથિયાં અને ઉદાહરણો જોયાં. આ મુજબ જ ફકરો અંગ્રેજીમાં આપ્યો હોય તો તેને આ પગથિયાંઓ મુજબ બરાબર સમજ તેનો ગ્રીજા ભાગ જેટલો સાર-સંક્ષેપ ગુજરાતીમાં લખવો અને એને યોગ્ય શીર્ષક આપવું.

વિચારવિસ્તાર :

જ્યારે સર્જક તેના ચિંતન, વિસ્તાર કે અનુભવની વાત સાવ જ ટૂંકાણમાં રજૂ કરે ત્યારે બધાને માટે તે વાતનો અર્થ કરવાનું મુશ્કેલ હોય છે. એ વખતે સર્જક વિચારને વિવિધ ઉદાહરણો, દાખલા-દલીલો, કહેવતો અને સરળ વાક્યો દ્વારા સમજાવવાથી તે સર્વજન સુલભ બને છે. આ રીત ગદ્ય કે પદ્ય પંક્તિમાં રહેલા ભાવ-અર્થને સરળતાથી સમજાવવાની પ્રક્રિયા એટલે જ અર્થવિસ્તાર. તેને વિસ્તૃતીકરણ કે વિચારવિસ્તાર પણ કહી શકાય.

કોઈ પંક્તિનો અર્થવિસ્તાર કરવા માટે કઈ બાબતો ધ્યાને લેવી તેના વિશે આપણો થોડું વિચારીએ :

1. પંક્તિને ત્રણ-ચાર વખત એકચિત થઈ વાંચવી.
2. પંક્તિમાં રહેલા અધરા શબ્દના અર્થ સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો.
3. કોઈ શબ્દના એકથી વધારે અર્થ થતા હોય તો અહીં કયો અર્થ અનુકૂળ છે તે વિશે થોડો વિચાર કરવો. આટલું કરવાથી પંક્તિનો ભાવ-અર્થ ધીરે ધીરે સ્પષ્ટ થતો જશે.
4. ત્યારબાદ આ અર્થને અનુરૂપ દષ્ટાંતો, કહેવતો, અવતરણો વગેરે યાદ કરવા.
5. હવે પછી આ બધી વાતને સરળ રીતે સમજાવવા માટેની વાક્યરચના મનમાં ગોઠવતાં જવી.
6. શક્ય એટલાં ટૂંકાં વાક્યોમાં વાચકને સરળ રીતે સમજાય એ રીતે કમશઃ પંક્તિને સમજાવતા જવી.
7. જોડણી, વિરામચિહ્ન વગેરેનો સમજપૂર્વક ઉપયોગ કરવો.
8. અંતે, અર્થબોધની દસ્તિએ તેને યોગ્ય શીર્ષક પણ આપી શકાય.

આપણો અહીં એક અર્થવિસ્તારનો નમૂનો સમજીએ :

જે કર જુલાવે પારણું, તે જગત પર શાસન કરે.

આ પંક્તિમાં માતાનો મહિમા કરવામાં આવ્યો છે. બાળકના ઘડતરમાં માતાની ભૂમિકા બહુ મોટી હોય છે. બાળકમાં સંસ્કારોનું ઘડતર સૌથી વધુ માતા જ કરી શકે, એટલે જ માતાનું સ્થાન શિક્ષકો કરતાંયે ચિદ્યાતું ગણાય છે.

દુનિયામાં જે માણસો પોતાનાં સારાં કાર્યો દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયા એ બધા પર પોતાની માતાની વિશેષ અસર તેઓ બતાવતા રહ્યા છે. શિવાજી, વિનોબાજી, બબલભાઈ મહેતા, સમ્રાટ સિંહદર, ભગતસિંહ - આ બધી વ્યક્તિઓએ એમની માતાનો ખૂબ જ આદર કર્યો છે.

‘જનનીની જોડ સખી નહિ જડે રે લોલ’ એમ કંઈ અમસ્તું ગવાતું હશે! માતાના ગુણો અપરંપાર છે એટલે જ કહેવાયું છે કે, ‘ભગવાન ઘેર ઘેર પહોંચી ન શકે એટલે એમણે માતાનું સર્જન કર્યું. બાળક સાથે સૌથી નિકટ તો માતા જ રહે છે ને?’

આવી માતાઓ દ્વારા સંસ્કાર-સિંચન કરીને દીકરો જ્યારે સમાજમાં સારાં કાર્યો કરે, સુવ્યવસ્થા સ્થાપે તો એનો યશ તો માતાને જ મળે ને? વળી, દીકરો માતાની મર્યાદા અને માતાનું માન તો આજીવન સાચવવાનો જ ને એટલે જ પારણું જુલાવનાર હાથ એટલે કે માતા જ બધું કરી શકે. દીકરો તો માતાના વિચારોનું માધ્યમ છે.

પોતાનો દીકરો સર્જન બનીને, સામાજિક જવાબદારી નિષ્ઠા અને પ્રામાણિકતાપૂર્વક અદા કરી રહ્યો હોય ત્યારે માતા કેટલી ખુશ થતી હોય છે. દીકરાની સફળતા માટેનો સૌથી વધુ આનંદ તો માતાને જ હોય છે. રામાયણમાં ભગવાન રામના મુખે પણ આ શબ્દો બોલાયા છે.

‘જનની જન્મભૂમિશ્ર સ્વર્ગાદપિ ગરિયસી!’

આમ, સંસ્કારી માતાઓ દ્વારા ઘડાતા સંસ્કારી પુત્રો જ જગત ઉપર અજવાણું પાથરતા રહે છે. સાચું સ્વર્ગ તો માતાનાં ચરણોમાં છે. કવિ દુલા ભાયા કાગે પોતાની મા વિશે કહ્યું છે :

‘મુખેથી બોલું મા, સાચે જ નાનપણ સાંભરે,
મોટપની બધી મજા, કડવી લાગે ‘કાગડા’.’

- આપણે અર્થવિસ્તાર થઈ શકે તેવી થોડી પંક્તિઓ વાંચીએ :
- નિશાનચૂક માફ, નહિ માફ નીચું નિશાન.
- જગની સૌ કરીઓમાં, સ્નેહની સર્વથી વડી.
- શમે ના વેરથી વેર, ટળે ના પાપ પાપથી,
ઔષધ સર્વ દુઃખોનું, મૈત્રીભાવ સનાતન.
- મને મળી નિષ્ફળતા અનેક,
તેથી થયો સફળ કેંક હું જિંદગીમાં.
- મળે છે કષ્ટ લીધા વિણા, જગતમાં ઉન્નતિ કોને?
વિહુંગો પાંખ વીજે છે, પ્રથમ નિજ ઉડ્યન માટે.
- હણો ના પાપીને દ્વિગુણ બનશે પાપ જગનાં,
લડો પાપો સામે અડગ ટેલનાં ગુપ્ત બળથી.

સ્વાધ્યાય

તમારા પાઠ્યપુસ્તકના કાયમાંથી અથવા અન્ય જગ્યાએથી શોધીને કોઈ પણ ચાર પંક્તિઓનો વિચાર-વિસ્તાર કરો.

પત્રલેખન :

થોડાં વર્ષો પહેલાં ટેલિફોન કે મોબાઇલ ફોનનો આપણે ત્યાં વપરાશ નહોતો. એ સમયે લોકો પત્ર દ્વારા એક-બીજાથી દૂર આપલે કરતા. આજે પત્રનો ઉપયોગ આપણે ત્યાં ખૂબ જ ઓછો થાય છે. પત્રલેખન એ પણ કલા છે. આપણી વાતને શબ્દોમાં ઢાળવાનો આનંદ પણ અનોખો હોય છે. મૌખિક રીતે વાતચીત કરવી અને એ વાતને લખવી એ બંને વચ્ચે ઘણું અંતર છે. પ્રત્યક્ષ વાતચીતને તો પરસ્પર પ્રશ્નોત્તર દ્વારા સારી રીતે સમજ શકાય. પણ પત્રમાં તો લખનારે જ પોતાની વાત અસરકારક રીતે સમજાવવી પડે. વળી તેનાથી લખનારને પોતાની લેખનશક્તિની અને અક્ષરોની નબળાઈ-સબળાઈનો પણ જ્યાલ આવે.

પત્રલેખનનો મહાવરો ચાલુ રહે એટલા માટે પણ દરેકે પ્રસંગોપાત પત્રો લખવા જોઈએ.

પત્રલેખના પ્રકારો આ મુજબ છે :

- (1) અંગત પત્રો
- (2) ધંધાદારીના પત્રો
- (3) અરજીપત્ર

અહીં આપણે અંગત - પારિવારિક પત્રો વિશે ટૂંકમાં જાણીએ.

અંગત પત્રમાં લખનારની અને તેના પારિવારની લાગણી તથા નાનાં-મોટાં કામોની ઘરગઢુ વિગતોનું આલેખન હોય છે. પત્રનું માળખું આ મુજબ હોય છે :

(1) સરનામું : પત્ર લખનાર વ્યક્તિનું પોતાનું સરનામું પત્રની ઉપરના ભાગે જમણી બાજુ લખાય છે. સરનામામાં પિનકોડ ખાસ લખવો. તેનાથી પત્રની તારવણી કરવામાં કર્મચારીઓને સરળતા રહે છે. સરનામું લખતી વખતે સૌપ્રથમ લખનારનું નામ, ત્યાર પછી મકાનનું નામ, પ્લોટ કે ફ્લોટનું નામ, વિસ્તારનું નામ અને પછી શહેરનું નામ - આ ક્રમે સરનામું લખવું જોઈએ. ભૌગોલિક વિસ્તારના ચડતા ક્રમે ગોઠવણી કરવી જોઈએ.

ઉદાહરણ : પ્રુવુકુમાર પટેલ

26, શેરી નં. 4, જવેલ સર્કલ પાસે,

વિજયરાજનગર, ભાવનગર-364003

સરનામું પૂરું થાય ત્યાર બાદ તેની નીચે પત્ર લખ્યાની તારીખ લખાય છે.

(2) સંબોધન : પત્ર લખનારનો, જેના પર પત્ર લખાયો છે તેની સાથે કયા પ્રકારનો સંબંધ છે તે મુજબ સંબોધન કરવામાં આવે છે. ઉમરમાં મોટી વ્યક્તિ માટે પૂ. આદરણીય, વડીલ, મુરબ્બી વગેરે લખાય છે. સરખી ઉમરની વ્યક્તિ માટે પ્રિય, સ્નેહી વગેરે સંબોધન કરાય છે. જો નાની ઉમરની વ્યક્તિને પત્ર લખતાં હોઈએ તો ચિરંજીવી (ચિ.) લખાય છે. સંબોધન પત્રમાં તારીખ પછીની લાઈનમાં ડાબી બાજુએ લખાય છે.

(3) પત્રનો વિષય : પત્રમાં સંબોધન પછી તરત પરસ્પરની શુભકામના વ્યક્ત કરતા શબ્દો મુકાય છે. ત્યાર બાદ જે કામ માટે પત્ર લખ્યો હોય તેની વાત ટૂંકમાં અને સરળ શૈલીએ લખવામાં આવે છે. આ વિષયને આપણે ત્રણ ભાગમાં આ રીતે મૂકી શકીએ - આરંભમાં શુભકામનાઓને અને રાજી-ખુશીના સમાચાર, મધ્યમાં જે કામ માટે પત્ર લખાયો છે તેનું મુદ્દાસર વર્ણન - રજૂઆત અને અંતે અન્ય સંબંધી-સગાનાં સમાચાર, ભલામણ, શુભેચ્છા કે ભાવિ કાર્યક્રમને અંતિ ટૂંકાણમાં લખવામાં આવે છે.

(4) સમાપન : પત્રને અંતે જમણી બાજુ સંબંધ અનુસાર તારો મિત્ર, તમારો પુત્ર, તારી બહેન, આપનો આજાંકિત વગેરે શિષ્ટાચાર લખાય છે.

ત્યાર બાદ પત્ર જેને લખાયો છે તેનું પોસ્ટલ સરનામું અગાઉ સૂચવેલા કમ મુજબ રૂપાંતર અને સુવાચ્ય અક્ષરોમાં લખવામાં આવે છે.

પત્રનો નમૂનો

તમારો મિત્ર ધોરણ 10માં ઉચ્ચ ગુણાંક સાથે ઉતીર્ણ થયો છે તેને શુભેચ્છા આપતો પત્ર લખો.

કેનિલ વી. અવૈયા

303, બ્રહ્મલોક એપાર્ટમેન્ટ, વાડી વિસ્તાર,

ડાબોલી રોડ, કતાર ગામ, સુરત

તા. 15-05-2016

પ્રિય મિત્ર મલય,

પરિવાર સાથે સાથે સૌ મજામાં હશો. અમારો પરિવાર ખૂબ જ આનંદમાં છે. અહીં ઉનાઓ બરાબર જામ્યો છે.

ધોરણ 10માં 90 ટકા જેટલા ઉચ્ચ ગુણાંક મેળવી તું ઉતીર્ણ થયો એ સમાચારથી સૌને ખુશી થઈ. ગયા દિવાળી વેકેશનમાં પણ તારી અભ્યાસને કારણે તું અહીં આવી શક્યો નહોતો. તારી મહેનતનું તને ખૂબ જ સારું પરિણામ મળ્યું. ખરું જ કદ્યું છે ને- ‘સિદ્ધિ તેને જઈ વરે જે પરસેવે નહાય.’ આમ તો ભાગતરમાં તને પહેલેથી જ ખૂબ રસ છે. વેકેશનમાં પણ તું કંઈક વાંચન કર્યાની વાતો અમને કરતો રહે છે. એટલે આ વર્ષે તો બોર્ડની પરીક્ષા હતી એટલે તેં કચાશ રાખી જ ન હોય.

અમારા આખો પરિવાર તને શુભકામનાઓ પાઠવે છે. હવે અગિયારમું ધોરણ તો જુલાઈ મહિનામાં શરૂ થશે. તે દરમિયાન ત્રણ-ચાર દિવસ માટે અહીં ફરવા આવવાનું હું તને આમંત્રણ આપું છું. અનુકૂળતા છે જ, એટલે ચોક્કસ તારી રાહ જોઈશ.

હવે પછી અગિયારમું ધોરણ શરૂ થાય પછી વળી પાછો તું બે વર્ષ માટે મહેનત કરવા લાગી જશે. એમાં પણ તને ધારેલી સફળતા મળે એવી અમારી આગોતરી શુભેચ્છાઓ છે.

અમારું વેકેશન જૂન માસના અંતમાં ખૂલશે, તે દરમિયાન મેં ત્રણ દિવસ દક્ષિણ ગુજરાતનાં જંગલોમાં ફરવા જવાનો કાર્યક્રમ બનાવી રાખ્યો છે. બસ, હવે તારી રાહમાં છું. તારી મહી-પણ્ણા અને ખુશાલીને અમારી સૌની યાદ.

તારો મિત્ર,
કેનિલ

પ્રતિ,
મલયકુમાર બી. પટેલ
203, આકાશગંગા કોમ્પ્લેક્સ, પાલડી રોડ,
સેટેલાઈટ, અમદાવાદ-380015

સ્વાધ્યાય

1. તમારી નાની બહેનને જન્મદિવસની શુભેચ્છા પાઠવતો પત્ર
 - 42, ન્યૂ હોસ્પિટલ, કાલાવાડ રોડ, રાજકોટથી લખો.
2. તમે પ્રવાસે ગયા હતા તેનું વર્ણન કરતો પત્ર સુરતમાં રહેતા તમારા મિત્રને લખો.
3. પંદરમી ઓગસ્ટની શાળામાં થયેલ ઉજવણીનો પત્ર અમદાવાદ રહેતા તમારા કાકાને લખો.
4. તમારી શાળામાં ધોરણ 10ના વિદ્યાર્થીઓનો વિદ્યા-સમારંભ રાખેલો હતો તેની વિગત વર્ણવતો પત્ર ભાવનગર તમારા મોટાં બહેનને લખો.

